

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

LATVIJAS REPUBLIKAS VĀRDĀ

Rīgā 2004. gada 5. novembrī

Lietā Nr. 2004-04-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aivars Endziņš, tiesneši Ilma Čepāne, Romāns Apsītis, Aija Branta, Juris Jelāgins, Gunārs Kūtris un Andrejs Lepse,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu, Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu un 28.¹ pantu,

pēc Ievas Azandas konstitucionālās sūdzības

rakstveida procesā 2004. gada 19. oktobrī tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par likuma „Par tiesu varu” 75. pantā ietvertās normas vārdu „vai tiesas piesēdētājam” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 84. un 92. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. 1992. gada 15. decembrī tika pieņemts likums „Par tiesu varu”. Likuma mērķis ir reglamentēt neatkarīgas Latvijas Republikas tiesu varas darbības vispārējos pamatus, lietu izskatīšanas pamatprincipus, tiesnešu

iecelšanas un apstiprināšanas kārtību, kā arī citus ar tiesu sistēmu saistītus jautājumus.

Likuma „Par tiesu varu” 75. panta sākotnējā redakcija paredzēja, ka rajona (pilsētas) tiesas tiesneša pagaidu prombūtnes laikā tieslietu ministrs var uzdot viņu aizstāt attiecīgās tiesas Goda tiesnesim, administratīvajam tiesnesim vai cita rajona (pilsētas) tiesas tiesnesim.

1997. gada 29. janvārī Latvijas Republikas Saeima (turpmāk – Saeima) pieņēma likumu „Grozījumi likumā „Par tiesu varu”“, izsakot 75. pantu šādā redakcijā:

„Rajona (pilsētas) tiesas tiesneša pagaidu prombūtnes laikā tieslietu ministrs var uzdot šo tiesnesi aizstāt attiecīgās tiesas Goda tiesnesim, administratīvajam tiesnesim vai cita rajona (pilsētas) tiesas tiesnesim vai tiesas piesēdētājam, kas atbilst šā likuma 52. pantā noteiktajām rajona (pilsētas) tiesas tiesneša kandidātam izvirzītajām prasībām.”

Savukārt 1998. gada 15. oktobrī Saeima pieņēma likumu „Grozījumi likumā „Par tiesu varu”“, izsakot 75. pantu šādā redakcijā:

„Vakances vai tiesneša pagaidu prombūtnes gadījumā tieslietu ministrs var uz laiku — ne ilgāku par diviem gadiem — uzdot pildīt rajona (pilsētas) tiesas tiesneša pienākumus citas rajona (pilsētas) tiesas tiesnesim, Goda tiesnesim, apgabaltiesas tiesnesim vai tiesas piesēdētājam, kas atbilst šā likuma 52. pantā noteiktajām rajona (pilsētas) tiesas tiesneša kandidātam izvirzītajām prasībām, ja šī persona devusi rakstveida piekrišanu.”

Šī redakcija bija spēkā arī konstitucionālās sūdzības iesniegšanas brīdī.

2. Konstitucionālās sūdzības iesniedzēja Ieva Azanda (turpmāk – iesniedzēja) lūdz izvērtēt likuma „Par tiesu varu” 75. panta (1998. gada 15. oktobra redakcijā) vārdu „vai tiesas piesēdētājam” (turpmāk – apstrīdētā tiesību norma) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 84. un 92. pantam.

Iesniedzēja norāda uz šādiem lietas faktiskajiem apstākļiem. Kopš 2003. gada jūnija Madonas rajona tiesas lietvedībā pie tiesneša pienākumu izpildītājas Guntas Rezgoriņas atrodies iesniedzējas iesniegtā prasība. 2003. gada 7. jūlijā minētajā lietā ir iesniegts pieteikums, kurā lūgts nodrošināt iesniegto prasību. 2003. gada 8. jūlijā tiesneša pienākumu izpildītāja G. Rezgoriņa pieņēmusi lēmumu, atsakot piemērot prasības nodrošinājumu. Par 2003. gada 8. jūlija tiesas lēmumu iesniedzēja iesniegusi blakus sūdzību. Tajā ir lūgts atcelt minēto tiesas lēmumu, kā arī norādīts uz apstākli, ka tiesa lēmumu pieņēmusi nelikumīgā sastāvā, proti, pārkāpjot Civilprocesa likuma 16. panta noteikumus. Vidzemes apgabaltiesa ar 2003. gada 2. decembra lēmumu atcēla Madonas rajona tiesas 2003. gada 8. jūlija lēmumu, vienlaikus apmierinot iesniedzējas lūgumu par prasības nodrošināšanu. Blakus sūdzībā ietvertu argumentu par tiesneša pienākumu izpildītājas G. Rezgoriņa iecelšanas (apstiprināšanas) kārtību Vidzemes apgabaltiesa pēc būtības nav vērtējusi.

Iesniedzēja secina, ka apstrīdētā tiesību norma, ļaujot Saeimas neapstiprinātai personai spriest tiesu, nonākot pretrunā ar Satversmes 84. pantu, kas paredz, ka tiesnešus apstiprina Saeima. No šā Satversmes panta izrietot princips, ka tikai Saeimas iecelta persona ir tiesīga ieņemt tiesneša amatu. Tieslietu ministram nevarot piešķirt tiesības iecelt par tiesnesi personu, kura nav apstiprināta Saeimā.

Apstrīdētā tiesību norma nonākot pretrunā arī ar Satversmes 92. pantu, kas paredz, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. No panta izrietot prasība, ka tiesnesim jāatbilst noteiktiem likumdevēja izvirzītiem kritērijiem – viņam nepieciešama zināma pieredze un laba reputācija, kā arī jābūt sasniegušam noteiktu vecumu. Turklāt parlamenta lēmums, ar kuru tiesnesis tiek apstiprināts, nodrošinot viņa neatkarību un objektivitāti. Tas apstāklis, ka tiesu spriež persona, kuru likumdevējs nav apstiprinājis un kura iecelta amatā uz samērā īsu laiku – diviem gadiem, esot pamatots iemesls, lai apšaubītu šīs personas spēju spriest taisnīgu tiesu.

3. Saeima norāda, ka Satversmes normas pēc savas uzbūves ir lakoniskas un to īstenošanas mehānisms lielākoties noteikts citos normatīvajos aktos. Šāda kārtība pastāvot arī attiecībā uz tiesnešu apstiprināšanu. Jau sākotnēji likumos, kas reglamentē tiesas darbību, ticis noteikts, ka tiesnesi vispirms ieceļ amatā Ministru kabinets un tikai pēc tam Saeima viņu apstiprina. Līdzīga prakse ietverta arī likumā „Par tiesu varu”. Saeima tiesnesi sākotnēji apstiprinot amatā uz trim gadiem, bet tad, kad šis tiesnesis ir apliecinājis savas spējas un izrādījies cienīgs pretendents, viņš tiek iecelts amatā bez pilnvaru termiņa ierobežojuma. Saeima arī norāda, ka tiesneša iecelšana un apstiprināšana ir saturiski atšķirīgi jēdzieni un apstrīdētā tiesību norma skarot tikai tiesnešu iecelšanas kārtību.

Saeima uzskata, ka apstrīdētā tiesību norma nav pretrunā ar Satversmes 92. pantu. Par galveno kritēriju, kas nodrošina lietu neatkarīgu un objektīvu izskatīšanu tiesā, esot jāuzskata tas apstāklis, ka tiesa tiek izveidota un darbojas saskaņā ar likumu. Likumā esot noteikts, ka tiesneša pienākumus var uzdot pildīt tikai tādai personai, kas atbilst tiesneša kandidātam izvirzītajām prasībām. Līdz ar to tiekot novērsta iespēja, ka tiesneša pienākumus var uzticēt pildīt nekompetentai personai.

Tiesnesim un tiesas piesēdētājam, kas pilda tiesneša pienākumus, esot noteiktas vienādas neatkarības garantijas. Piemēram, tiesas piesēdētājam, kas pilda tiesneša pienākumus, varot pieteikt noraidījumu, viņa nolēmumus varot pārsūdzēt, viņam esot saistoši amata (darba) apvienošanas ierobežojumi, kā arī noteikumi par valsts amatpersonas deklarācijas iesniegšanu. Galvenā atšķirība pastāvot attiecībā uz amata pildīšanas termiņu – tiesas piesēdētājam, kas pilda tiesneša pienākumus, tas ir īslaicīgs – divi gadi.

Saeima pieļauj, ka, nemitīgi palielinoties tiesu noslogotībai, atsevišķos gadījumos tiesneša pagaidu prombūtnes laikā, piemēram, sakarā ar grūtniecību vai bērna kopšanas atvaļinājumu, nav iespējams nodrošināt, lai šajā laikā viņa pienākumus pildītu citi tiesneši. Tādējādi ar apstrīdētās tiesību normas palīdzību esot mēģināts atrisināt šo problēmu.

Saeima uzskata, ka apstrīdētā norma nav pretrunā ar Satversmes 84. un 92. pantu un ir atstājama spēkā.

4. Valsts cilvēktiesību birojs norāda, ka līdz šim tam neesot nācies izvērtēt apstrīdētās tiesību normas darbību konkrētā situācijā. Tomēr gadījumi, kad tiesu spriež tiesas piesēdētājs, kas pilda tiesneša pienākumus, dodot iemeslu tiesas nolēmumu leģitimitātes apšaubīšanai un graujot uzticību tiesu varai. Tādējādi apstrīdētā tiesību norma neatbilstot Satversmei.

5. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts uzskata, ka gadījumā, ja tiesu spriež persona, kuru amatā iecēlis tieslietu ministrs, problemātisks esot jautājums par tiesneša neatkarības garantēšanu. Piemēram, ministrs varot tiesnesi iecelt amatā konkrētas lietas iztiesāšanai, saīsināt vai pagarināt viņa pilnvaru laiku. Tādējādi rodoties varbūtība, ka tiesnesis kļūst ietekmējams, kā arī rodoties šaubas par tiesneša neatkarību. Tātad apstrīdētā tiesību norma neatbilstot Satversmes 92. pantam.

6. Latvijas Republikas Tieslietu ministrija norāda, ka kopš 1998. gada 12. novembra tieslietu ministrs tiesneša pienākumus ir uzdevis pildīt deviņiem tiesas piesēdētājiem. Trīs no tiem joprojām pildot tiesneša pienākumus kā aizvietotāji, četrus Saeima iecēlusi par tiesnešiem, bet divu tiesas piesēdētāju darbs esot atzīts par neapmierinošu un tāpēc darba attiecības ar viņiem izbeigtas.

Apstrīdētās tiesību normas iekļaušana likumā „Par tiesu varu” savulaik esot bijusi attaisnojama, jo tolaik tiesas bijušas ļoti noslogotas un neesot bijusi noregulēta tiesnešu atalgojuma sistēma. Apstrīdētā tiesību norma esot vērsta uz leģitīma mērķa sasniegšanu un tolaik atbildusi samērīguma principam.

Tomēr vajagot ņemt vērā, ka patlaban uzsākta tiesnešu algu reforma, uzlabojušies tiesnešu darba apstākļi, pilnveidota tiesnešu atlase un apmācība,

un līdz ar to interese par tiesneša darbu palielinājusies. Tieslietu ministrija secina, ka apstrīdētā tiesību norma ierobežojot indivīda tiesības un esot pretrunā ar Satversmes 84. un 92. pantu.

7. Latvijas Republikas Augstākās tiesas senatoru viedokļi ir atšķirīgi.

7.1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta senatori Zigmants Gencs un Rolands Krauze norāda, ka apstrīdētā tiesību norma esot pretrunā ar Satversmes 84. pantu, jo tikai Saeimas apstiprināti tiesneši var pildīt tiesneša funkcijas. Satversme neparedzot izņēmumus, lai apstiprināšanas funkciju varētu deleģēt tieslietu ministram.

7.2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta senatori Valda Eilande, Voldemārs Čiževskis un Artūrs Freibergs norāda, ka apstrīdētā tiesību norma esot pretrunā ar Satversmes 84. pantu, jo saskaņā ar Satversmi Saeimai piešķirtās tiesības nevarot pārņemt izpildvaras pārstāvis. Šāds regulējums dodot iespēju izpildvaras pārstāvim ietekmēt tiesu varas darbību un nonākot pretrunā ar valsts varas dalīšanas principu.

7.3 Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments atzīmē, ka uz tiesām papildus Satversmes 84. pantam attiecoties arī 86. panta pirmais teikums, kas noteic, ka tiesu var spriest tikai tie orgāni, kuriem šīs tiesības piešķir likums un tikai likumā noteiktā kārtībā. Interpretējot šo pantu paplašināti, varot izdarīt secinājumu, ka ar likumu iespējams precizēt personas, kurām ir tiesības spriest tiesu. Minētais departaments secina, ka apstrīdētā tiesību norma, ja to interpretē kopsakarā ar 86. pantu, nav pretrunā ar Satversmes 84. pantu.

Tomēr vajagot ņemt vērā, ka Satversmes 6. nodaļa ir jāinterpretē saistībā ar Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 6. panta pirmo daļu. Lai varētu noteikt, vai tiesa ir neatkarīga, citastarp esot jāizvērtē tiesnešu iecelšanas veids, pilnvaru termiņš, tiesneša

neietekmējamības garantijas, kā arī tas, vai tiesa ir arī šķietami neatkarīga. Ņemot vērā šos kritērijus, apstrīdētā tiesību norma varētu neatbilst Satversmes 84. un 92. pantam sakarā ar salīdzinoši īso termiņu, uz kuru tiesas piesēdētājs tiek iecelts par tiesneša pienākumu izpildītāju.

7.4. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta norāda, ka saskaņā ar Satversmes 86. pantu tiesu var spriest tikai tie orgāni, kuriem šīs tiesības piešķir likums un tikai likumā paredzētā kārtībā. Likums „Par tiesu varu” nodrošinot tiesas piesēdētāja neatkarību, likumpakļautību, neaizskaramību. Saskaņā ar minēto likumu tiesas piesēdētājs esot „tiesas spriešanas subjekts” un rajona (pilsētas) tiesas tiesnesi aizstājot tikai uz ierobežotu laiku likumā paredzētos gadījumos. Arī šādi iecelta tiesneša pieņemtie spriedumi esot pārsūdzami apelācijas un kasācijas kārtībā. Viņam tiekot izvirzītas tādas pašas kvalifikācijas prasības kā tiesnesim. Turklāt tieslietu ministrs neesot tiesīgs atcelt tiesas piesēdētāju un no Satversmes 84. panta jēgas neizrietot, ka tiesu spriež tikai Saeimas apstiprināti tiesneši.

Secinājumu daļa

8. Pieteikumā ietverts prasījums izvērtēt apstrīdētās tiesību normas atbilstību Satversmes 84. un 92. pantam, tomēr no pieteikuma izriet, ka būtībā tiek apstrīdēta normas atbilstība vienīgi minēto pantu pirmajam teikumam.

8.1. Analizējot Satversmes 92. panta pirmo teikumu, kas noteic, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā, Satversmes tiesa jau ir atzinusi, ka Satversmes 92. pantā minētais jēdziens „taisnīga tiesa” ietver divus aspektus, proti, „taisnīga tiesa” kā neatkarīga tiesu varas institūcija, kas izskata lietu, un „taisnīga tiesa” kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process, kurā šī lieta tiek izskatīta (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 5. marta sprieduma lietā Nr. 2001-10-01 secinājumu daļas 2. punktu*).

Arī Lietuvas Republikas Konstitucionālā tiesa, spriežot par tieslietu ministra tiesībām izlemt atsevišķus ar tiesnešu kandidātu izvirzīšanu saistītus jautājumus, ir secinājusi, ka tiesnešu un tiesas neatkarība ir viens no demokrātiskas valsts pamatprincipiem. Tiesu varas uzdevums ir gādāt, lai, spriežot tiesu, tiktu garantēta Konstitūcijas normu, likumu un citu juridisku aktu īstenošana, tiesiskuma principa ievērošana, kā arī aizsargātas cilvēka tiesības un brīvības (*sk. Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas 1999. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 16/98 konstatējošās daļas 1. punkta 2. apakšpunktu*).

8.2. Turklāt jāņem vērā, ka Satversmes 92. panta saturs noskaidrojams kopsakarā ar Satversmes 89. pantu, kas noteic, ka „valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem”. Tātad likumdevēja mērķis bija panākt šo normu savstarpēju harmoniju. Ja rodas šaubas par Satversmē ietvertu cilvēktiesību normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši tai interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē (*sk. Satversmes tiesas 2000. gada 30. augusta sprieduma lietā Nr. 2000-03-01 secinājumu daļas 5. punktu*). Tas nozīmē, ka Satversmes 92. pants interpretējams, vadoties no Konvencijas, kā arī atziņām, kas nostiprinājušās Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) praksē.

Tādējādi viens no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatelementiem ir neatkarīga tiesu vara.

9. Satversmes 84. panta pirmais teikums noteic, ka tiesnešus apstiprina Saeima un viņi ir neatceļami. Tomēr jāņem vērā, ka Satversme ir vienots veselums un tajā ietvertās normas tulkojamas sistēmiski (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra sprieduma lietā Nr. 2002-04-03 secinājumu daļas 2. punktu*). Satversmes 6. nodaļa, arī 84. pants, ir jāinterpretē kopsakarā gan ar

Satversmes 8. nodaļu, ieskaitot 92. pantu, gan ar Konvencijas 6. panta pirmo daļu.

Konvencijas 6. panta pirmās daļas pirmais teikums noteic: „Ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu likumā noteiktā neatkarīgā un objektīvā tiesā.” Analizējot Konvencijas 6. panta pirmās daļas pirmajā teikumā ietvertā jēdziena „neatkarīga tiesa” saturu, ECT secinājusi, ka jāņem vērā vairāki kritēriji, piemēram, kārtība, kādā attiecīgās institūcijas locekļi tiek iecelti amatā, termiņš, uz kādu tie tiek iecelti, garantijas pret ārējo ietekmi, ārējo neatkarības pazīmju esamība (*sk. ECT sprieduma lietā „Campbell and Fell v. The United Kingdom” 78. §, lietā „Langborger v. Sweden” 32. §, lietā „Bryan v. The United Kingdom” 37. §, lietā „Coeme and others v. Belgium” 120. §*).

10. Reglamentējot tiesnešu apstiprināšanas kārtību, Satversmes 84. panta mērķis ir īstenot varas dalīšanas principu un tādējādi nodrošināt neatkarīgas tiesu varas pastāvēšanu. No vienas puses, likums „Par tiesu varu”, neapšaubāmi, formāli garantē, ka piesēdētājs, kurš pilda tiesneša amatu, ir neatkarīgs. Tomēr, no otras puses, ir jāņem vērā, ka kārtība, kādā tieslietu ministrs uzdod tiesas piesēdētājam aizstāt attiecīgās rajona (pilsētas) tiesas tiesnesi, var radīt aizdomas par šādi ieceltā tiesneša iespējamo atkarību no izpildvaras, kā arī šaubas par viņa pieņemto nolēmumu leģitimitāti. Tiesiskā valstī varas dalīšana ir spēkā kā princips, kad īpaši tiek sargāta tiesnešu neatkarība no izpildvaras iejaukšanās (*sk. Cipeliuss R. Vispārējā mācība par valsti. – Rīga: izdevniecība AGB, 1998, 244. lpp.*).

10.1. Viens no galvenajiem kritērijiem, kas nodrošina tiesneša neatkarību, ir Saeimas lēmums par viņa iecelšanu (apstiprināšanu) amatā. Demokrātiskā sabiedrībā tiesas izveidošana lielā mērā atstājama tieši likumdevēja ziņā, lai novērstu izpildvaras ietekmi uz to. Šādu secinājumu par

Satversmē nostiprinātajām tiesu varas neatkarības garantijām apstiprina arī tas, ka tiesu iekārtas un procesa likumus var grozīt tikai Saeima vai tauta, bet izpildvarai – Ministru kabinetam šīs tiesības ir liegtas un nav īstenojams pat Satversmes 81. panta kārtībā.

10.2. Arī pirms apstrīdētās tiesību normas pieņemšanas tika izteiktas bažas par to, ka tiesneša aizstāšana ar tieslietu ministra apstiprinātu tiesas piesēdētāju varētu ietekmēt šā piesēdētāja neatkarību. Tā 1998. gada 10. septembrī, kad 6. Saeimas sēdē grozījumi likumā „Par tiesu varu” tika izskatīti otrajā lasījumā, Saeimas Juridiskās komisijas referents, iesakot likumprojektā precizēt 75. panta redakciju „... ministrs var uz laiku – ne ilgāku par 6 mēnešiem...”, atzīmēja, ka šāda redakcija nepieciešama, „lai tiesu vara netiktu pakļauta pārāk izpildvarai” (*sk. lietas 56. lpp.*). Savukārt, izskatot likumprojektu trešajā lasījumā 1998. gada 15. oktobrī, Saeimas deputāti atbalstīja jau citu priekšlikumu, kas paredzēja likuma „Par tiesu varu” 75. pantā vārdus „uz laiku – ne ilgāku par 6 mēnešiem” aizstāt ar vārdiem „uz laiku – ne ilgāku par 2 gadiem” (*sk. lietas 60. lpp.*).

11. Satversmes tiesa piekrīt Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūta un Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta viedoklim, ka tad, ja nav pietiekamu garantiju attiecībā uz tiesneša pilnvaru laiku, tiesnesis var kļūt ietekmējams. Turklāt jāņem vērā, ka likuma „Par tiesu varu” 75. pants ļauj tieslietu ministram pēc sava ieskata uzdot tiesas piesēdētājam pildīt tiesneša funkcijas pat uz termiņu, kas ir īsāks par diviem gadiem.

11.1. Jau 1921. gada 9. novembrī Satversmes sapulces sēdē Satversmes izstrādāšanas komisijas loceklis Jānis Purgals norādīja: „Mums ir nepieciešama neatkarīga tiesa. Tādēļ mums ir jāieved tāda tiesnešu iecelšanas kārtība, kas šo neatkarību garantē. [...] Ja mēs augstākos tiesnešus ieceltu tikai uz sešiem gadiem, tad viņu neatkarība nebūtu nodrošināta; tiesneši nebūtu droši, ka viņi

visus savus piedzīvojumus, savas zināšanas varēs izlietot tiesnesībai. Katrs tiesnesis aprēķinās, uz cik ilgu laiku viņš tiek ievēlēts...” (sk. *Latvijas Republikas Satversmes sapulces stenogrammas. Rīga, 1921, 20. burtnīca, 1876. – 1877. lpp.*).

11.2. Saskaņā ar likuma „Par tiesu varu” 60. panta pirmo daļu rajona (pilsētas) tiesas tiesnesi pēc tieslietu ministra priekšlikuma ieceļ amatā Saeima uz trim gadiem. Savukārt minētā panta otrā daļa paredz, ka pēc trim amatā nostrādātiem gadiem rajona (pilsētas) tiesas tiesnesi Saeima pēc tieslietu ministra priekšlikuma, pamatojoties uz tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas atzinumu, apstiprina amatā bez pilnvaru termiņa ierobežojuma vai ieceļ amatā atkārtoti uz laiku līdz diviem gadiem. Pēc atkārtotā pilnvaru termiņa izbeigšanās rajona (pilsētas) tiesas tiesnesi Saeima pēc tieslietu ministra priekšlikuma apstiprina amatā bez pilnvaru termiņa ierobežojuma.

11.3. Sākotnējie trīs gadi, uz kuriem Saeima tiesnesi iecēlusi amatā, kā arī varbūtējā atkārtotā iecelšana amatā uz diviem gadiem ir tikai izņēmums no vispārējā principa, ka tiesnesis atrodas amatā bez pilnvaru termiņa ierobežojuma. Tieši pilnvaru termiņa ierobežojuma neesamība lielā mērā nodrošina tiesneša neatkarību – šajā laikā tiesnesi var atcelt vai atbrīvot no amata tikai likumā īpaši paredzētos gadījumos. Piemēram, saskaņā ar likuma „Par tiesu varu” 82. pantu tiesnesi atbrīvo no amata pēc paša vēlēšanās, sakarā ar ievēlēšanu vai iecelšanu citā amatā, veselības stāvokļa dēļ, ja tas neļauj turpināt tiesneša darbu, vai sakarā ar likumā amata pildīšanai noteiktā maksimālā vecuma sasniegšanu. Savukārt minētā likuma 83. pants paredz, ka tiesnesi atceļ no amata, ja viņš ir notiesāts un tiesas spriedums stājies likumīgā spēkā vai pamatojoties uz tiesnešu disciplinārkolēģijas lēmumu.

Līdz ar to jēdzienam „neatkarīga tiesa” neatbilst ne tiesas piesēdētāja iecelšanas kārtība, ne arī viņa pārlieku īsais pilnvaru termiņš. Šādi izveidotas tiesas neatkarība nav pietiekami nodrošināta.

12. Satversmes tiesa piekrīt Tieslietu ministrijas paustajam viedoklim, ka apstrīdētās tiesību normas leģitīmais mērķis ir bijis nodrošināt tiesu darbības efektivitāti un piesaistīt likumā noteikto tiesnešu skaitu. Minētā kārtība ir izmantota un joprojām tiek izmantota (*sk. šā sprieduma 6. punktu*) gadījumos, kad, piemēram, kāds(a) tiesnesis(e) dodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai slimības dēļ nespēj pildīt savus amata pienākumus.

12.1. Lai izvērtētu, vai apstrīdētā tiesību norma sasniedz minēto leģitīmo mērķi, jānoskaidro, vai likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir samērīgi. Ietverot likumā regulējumu, kas ļauj tieslietu ministram tiesas piesēdētāju iecelt par tiesnesi, likumdevējs nebija pietiekami izvērtējis citus līdzekļus, ar kuriem varētu nodrošināt neatkarīgai tiesai noteiktām prasībām atbilstošas tiesu varas funkcionēšanu un novērst izpildvaras iespējamo ietekmi uz tiesu. Piemēram, pastāvēja iespēja noteikt, ka arī šādos gadījumos tiesas piesēdētāju par tiesnesi pēc tieslietu ministra priekšlikuma apstiprina Saeima, nevis ka šo jautājumu vienpersoniski izlemj tieslietu ministrs. Šādā gadījumā tiktu ievērota Satversmes 84. pantā noteiktā tiesnešu apstiprināšanas kārtība un novērsta iespējamā izpildvaras ietekme uz tiesu varu.

Kaut arī apstrīdētās tiesību normas pieņemšanas brīdī Latvijā nepietiekamā finansējuma dēļ trūka tiesnešu, tomēr tajā paredzētā tiesas piesēdētāja iecelšanas kārtība nav samērīga ar tās mērķi – panākt likumā noteikto tiesnešu skaitu, jo pietiekami nenodrošina šādi iecelta tiesneša neatkarību.

12.2. Jāuzsver, ka Latvijas Republikas kaimiņvalstīs – Igaunijas Republikā un Lietuvas Republikā nepastāv apstrīdētajā tiesību normā paredzētā tiesnešu aizstāšanas kārtība. Lietuvas Republikas tiesu sistēmā vispār nav paredzēts tiesas piesēdētāja institūts. Savukārt Igaunijas Republikā saskaņā ar Tiesu likuma 13. panta otro daļu tieslietu ministram rajona vai pilsētas tiesneša pagaidu prombūtnes laikā ir tiesības viņu aizstāt vienīgi ar citu pirmās instances vai apelācijas tiesas tiesnesi, bet ne ar tiesas piesēdētāju.

12.3. Arī Tiesu iekārtas likuma projekta astotajā nodaļā, kas regulē tiesnešu aizstāšanas kārtību, tika noteikts, ka Tieslietu padome ir tiesīga rajona tiesas tiesnesi aizstāt vienīgi ar citas tiesas tiesnesi vai Goda tiesnesi. Turklāt minētajā likumprojektā tika paredzēts mainīt arī subjektu, pēc kura priekšlikuma Saeima lemj par rajona tiesneša apstiprināšanu. Pretēji patlaban spēkā esošajai kārtībai, kad saskaņā ar likuma „Par tiesu varu” 60. panta otro daļu par rajona (pilsētas) tiesas tiesneša apstiprināšanu pēc tieslietu ministra priekšlikuma lemj Saeima, minētā likumprojekta 28. panta otrajā daļā šāda priekšlikuma izteikšana tika deleģēta Tieslietu padomei. Atšķirībā no tieslietu ministra, kas ir izpildvaras pārstāvis, Tieslietu padome tika iecerēta kā koleģiāla institūcija, kas galvenokārt sastāvētu no tiesu varai piederīgām personām (*sk. 8. Saeimas sēdē izskatāmais dokuments Nr. 2192, Likumprojektu reģistra Nr. 710, ko Ministru kabinets atsaucis 2004. gada 17. martā*).

Tādējādi kārtība, atbilstoši kurai tieslietu ministrs var uzdot pildīt rajona (pilsētas) tiesas tiesneša pienākumus tiesas piesēdētājam, neatbilst Satversmē un Konvencijā ietvertajam neatkarīgas tiesas jēdzienam un ir pretrunā ar Satversmes 84. un 92. pantu.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

Atzīt likuma „Par tiesu varu” 75. pantā ietvertās normas vārdus „vai tiesas piesēdētājam” par neatbilstošiem Latvijas Republikas Satversmes 84. un 92. pantam un spēkā neesošiem no sprieduma publicēšanas dienas.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

Aivars Endziņš